

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.107582>

Tavoitteena ehyt ja tasa-arvoinen kansa – Kasvatukselliset näkökulmat ja niiden taustat J. E. Sunilan ajattelussa ja politiikassa

Tuomas Rantala

Maailmansotien välisenä aikana Suomen suurin porvarillinen puolue oli Maalaisliitto. Yksi puolueen johtajista oli J. E. Sunila (1875–1936), joka toimi muun muassa kahdesti pääministerinä ja kolmesti maatalousministerinä. Siviilitoimeltaan Sunila oli maataloushallituksen ylijohdaja, mutta uransa aikana hän toimi myös useissa eri opettajan tehtävissä niin kansanopistossa kuin yliopistossakin. Aikajänne artikkelissa ulottuu 1890-luvun lopulta 1930-luvulle saakka. Pyrin artikkelissa sijoittamaan Sunilan kasvatustajattelun osaksi laajempaa kontekstia ja selvittämään, miten se omalta osaltaan kytkeytyi osaksi niitä ajattelumalleja, jotka pyrkivät etsimään kultaista keskitietä kapitalismin ja sosialismin välillä. Sunila oli eri rooleissaan hyvin keskeinen vaikuttaja vasta itsenäistyneessä agraarisessa maassa, joka oli kokenut sisällissodan. Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisia keinoja käyttäen Sunila näki olojen vakiintuvan ja kansan kahtiajaon vähenevän. Tuon esiin Sunilan ajattelun juuret ja miten hänen ajattelunsa vuosien saatossa muuttui. Tarkastelen sitä, miten Sunila näki maatalouden ja demokratian välisen yhteyden ja millaisilla kasvatuksellisilla keinoilla tätä yhteyttä pyrittiin vahvistamaan. Sunila korosti maatalouden merkitystä rauhallisen mielialan luojana ja näin myös kansanvallan turvaajana.

Johdanto

Suomi itsenäistyi vuonna 1917 ja sai tasavaltalaisen hallitusmuotonsa vuonna 1919 edellisenä vuonna käydyn sisällissodan ja sitä seuranneen varsin tiukan valtiomuototaistelun jälkeen. Maa oli itsenäinen, mutta rikkinäinen, ja seuraavien vuosien aikana käytiinkin kamppailua siitä mihin suuntaan maata oli rakennettava. Varsin keskeisessä roolissa olivat eri puolueet, joista porvarillisilla puolueilla oli hegemonia. Porvarillisista puolueista merkittävimmäksi nousi sisällissodan jälkeen Maalaisliitto, joka sai vuoden 1919 vaaleissa 42 kansanedustajaa ja lähes koko 1920-luvun suunta vain nousi, niin että vuoden 1929 vaaleissa puolueen riveistä valittiin 60 kansanedustajaa (Mylly 1989, 68–74, 162–174). Maalaisliitto oli siis todellinen voimatekijä vastaisenäistyneessä maassa, ja se pystyi paljolti ohjaamaan politiikkaa haluamaansa suuntaan. Mutta ketkä olivat tämän politiikan takana, ja mitkä oli-

vat ne ajatukset ja mallit, jotka ohjailivat heidän ajatteluaan? Tätä kysymystä on syytä tarkastella, sillä ne määrittivät hyvin paljon sitä, millaiseksi yhteiskunnaksi Suomea rakennettiin itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä.

Tässä artikkelissa keskitytään Juho Emil Sunilaan (1875–1936), joka kuului Maalaisliiton keskeisiin poliitikkoihin maailmansotien välisenä aikana. Sunila toimi muun muassa kahdesti pääministerinä ja kolmesti maatalousministerinä vuosien 1922–1932 välisenä aikana. Siviilitoimeltaan Sunila oli maataloushallituksen ylijohdaja, mutta uransa aikana hän toimi myös useissa eri opettajan tehtävissä niin kansanopistolaitoksessa kuin yliopistossakin 1800-luvun lopulta alkaen aina 1930-luvulle asti. Lisäksi hänellä oli useita luottamustoimia ja hänellä oli laaja julkaisu- ja toiminta. (Mattsson 1937, 165–178.)

Nykyään Sunila on kuitenkin melko unohdettu henkilö, eikä häntä – ja varsinkaan hänen henkilöhistoriaansa – ole juuri tutkittu. Sunila kyllä nostetaan esiin Maalaisliiton Keskustapuolueen historioteoksissa, mutta niissäkin häntä käsitellään lähinnä Kyösti Kallion vastaparina. Lisäksi Sunilan nimi tulee aika ajoin esiin erilaisissa maataloushistoriallisissa julkaisuissa, kuten vuonna 2008 ilmestyneessä Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan historiassa *Maasta ja puusta pidemmälle*. Suurelle yleisölle ja monelle tutkijallekin Sunila on silti varsin tuntematon vaikuttaja. Merkittävien rooliensa kautta hän oli kuitenkin erittäin keskeinen vaikuttaja juuri itsenäistyneessä agraarisessa maassa, jossa oloja pyrittiin vakiinnuttamaan kansan kahtia jakaneen sisällissodan jälkeen, joten hänen tarkempi tutkimisensä on perusteltua.

Eri rooliensa kautta Sunila oli myös merkittävä kasvatuksellinen vaikuttaja. Tarkastelen artikkelissani sitä, millaisia kasvatuksellisia näkökulmia Sunila oli omaksunut ja miten ne ilmenivät Sunilan toimiessa eri positioissaan kyseisessä ympäristössä. Tuon artikkelissa esiin Sunilan kasvatuksellisen ajattelun juuret. Esittelen muun muassa sitä ympäristöä, jossa Sunila eli, ja niitä henkilöitä, joiden kanssa hän oli tekemisissä. Käsitelen myös, miten hänen ajattelunsa mahdollisesti vuosien saatossa muuttui ja kehittyi. Tarkastelun piiriin kuuluu varsin keskeisesti Sunilan näkemys maatalouden ja demokratian yhteydestä ja se, millaisilla kasvatuksellisilla keinoilla tätä yhteyttä voitiin Sunilan mielestä vahvistaa. Sunila korosti maatalouden merkitystä rauhallisen mielialan kasvattajana ja näin myös kansanvallan turvaajana.

Tarkastelen artikkelissa Sunilan kasvatustieteellisiä ja kasvatustieteellisiä kehityksiä 1890-luvun lopulta aina 1930-luvulle saakka. 1920-luvulla Sunilan ideaalina oli yhteiskunnallinen integraatio, jossa maataloudella oli keskeinen rooli. Erityiseen testiin Sunilan näkemykset joutuivat demokratian kriisivuosina 1920- ja 1930-lukujen taitteessa, jolloin Lapuan liike ja erilaiset pulaliikkeet horjuttivat kansanvaltaa. Pyrin artikkelissa sijoittamaan Sunilan kasvatustieteellisen ajattelun osaksi laajempaa kontekstia ja kertomaan, miten se omalta osaltaan kytkeytyi osaksi niitä ajattelumalleja, kuten esimerkiksi distributismia, jotka pyrkivät etsimään kultaista keskietä kapitalismin ja sosialismin välillä.

Menetelmänä olen käyttänyt aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Tavoitteenani on ollut löytää tutkimusaineistosta toiminnan logiikka, eli selvittää millaisessa ympäristössä Sunila toimi, mistä hän sai vaikutteita ja miten ne näkyivät hänen toiminnassaan. Lähteenä olen käyttänyt Sunilan omia tekstejä, kuten hänen kirjoittamiensa kirjoja ja lehtiartikkeleita. Varsin tärkeitä lähteitä ovat myös hänen pitämänsä puheet, niin poliittiset kuin ammatillisetkin, joissa hän tuo esiin ajatteluaan ja perustelee sitä. Sunilan henkilökohtaista arkistoa, joka sisältäisi hänen käymäänsä kirjeenvaihtoa ja mahdollisia päiväkirjoja, ei ole valitettavasti säilynyt. Niin ikään tärkeitä lähteitä ovat muiden aikalaisten, ennen kaikkea Santeri Alkion ja Hannes Gebhardin, tekstit. Näiden aikalaistekstien ja erilaisen tutkimuskirjalli-

suuden avulla pyrin kontekstoimaan Sunilan ajattelun ja toiminnan osaksi laajempaa kokonaisuutta.

Tarkoitukseni on tässä artikkelissa selvittää niitä käsityksiä ja sitä ymmärrystä, jotka ohjasivat toimijaa – tässä tapauksessa Sunilaa. Selvitän, millaisen maailmankuvan, maailmankatsomuksen ja ideologian Sunila oli omaksunut ja mikä niiden taustalla oli. Pyrin purkamaan tätä Sunilan omien tekstien käsittelyn kautta mutta myös nostamalla esiin niiden henkilöiden tekstejä, joiden voi hyvällä syyllä todeta vaikuttaneen siihen ympäristöön, jossa Sunila toimi.

Taustalla nuorisoseura- ja kansanopistoate

Sunila oli taustaltaan pohjoispohjalainen, syntyisin liminkalaisesta talonpoikaissuvusta. Hän kuitenkin lähti opintielle ja kirjoitti ylioppilaaksi Oulun lyseosta vuonna 1895. Mauno Rosendalin johtamaa Oulun lyseota pidettiin hengeltään voimakkaan isänmaallisena, suomalaiskansallisena ja kristillisenä (Virkkunen 1953, 136–137). Ylioppilaaksi pääsyn jälkeen Sunila asettui kotitilalleen Liminkaan. Hän osallistui yhteiskunnallisiin rientoihin ja varsinkin nuorisoseuratoimintaan. Hänestä tuli esimerkiksi nuorisoseuran esimies ja kansanopistotoimikunnan varapuheenjohtaja. Jo ennen ylioppilaaksi tuloaan Sunila oli puhunut nuorisoseuran tilaisuuksissa ja korostanut niiden merkitystä kansalaisten tasa-arvon perustajana (*Louhi* 22.6.1894). Näihin aikoihin Sunila tutustui myös Filip Saalastiin, joka toimi niin Limingan meijerikoulussa kuin kansanopistossakin (Vahtola 1977, 268–272).

Nuorisoseurassa Sunila tutustui myös Santeri Alkion ajatteluun, jonka kantavana perustana oli voimakas kasvatusoptimismi, joka korosti, että mikäli kasvatus olisi oikeaa ja kasvattajat näyttäisivät hyvää esimerkkiä, kasvatuksen tulokset olisivat erinomaisia (Karjalainen 1984, 36). Sen ja Filip Saalastin kanssa käymiensä keskusteluiden perusteella Sunila mitä ilmeisimmin vakuuttui kansansivistyksen syventämisen tarpeellisuudesta.¹ Omimmaksi alakseen Sunila tunsu maatalouden ja niinpä hän lähti opiskelemaan agronomiksi Mustialan maanviljelysopistoon. Ilmeisesti Sunilalla oli jo alusta alkaen ollut tarkoituksenaan pyrkiä kansanopistolaitoksen palvelukseen. Kansanopistolaitos teki juuri 1890-luvulla voimakkaasti tuloaan (Marjomäki 2005, 16–17). Niiden puolesta puhui myös Alkio, johon oli vaikuttanut varsin paljon G. Z. Yrjö-Koskisen ajattelu. Yrjö-Koskinen oli kirjoittanut kansanopistojen puolesta jo vuonna 1868 *Kirjallisessa kuukaustehdessä*. Kansanopistojen avulla pystyttiin kehittämään maalaisväestön yhteiskunnallista ajattelua. (Holopainen 2019, 42; Yrjö-Koskinen 1868, 309–317.)

Kansanopistot oli tarkoitettu suurimmaksi osaksi sellaisen maalaisnuorison opettamiseen ja kasvattamiseen, jolla ei ollut yleensä taustalla kansakoululaitoksen tarjoamaa yleisivistystä. Tämän johdosta kansanopistolaisten luku- ja kirjoitustaitokin saattoi olla heikohko. Mutta niin kuin Pirkko Leino-Kaukiainen on todennut, kansallisuusliikkeen nousun vaikutuksesta alkoi suomenkielinen kirjallisuus lisääntyä ja monipuolistua. Tähän kytkeytyy myös Sunilan 1890-luvulla aloittama erilaisten maatalousoppaiden suomentamistyö, jonka hän oli aloittanut jo ennen kansanopistouraansa. Näistä Sunilan suomentamista oppaista mainittakoon esimerkiksi vuonna 1897 ilmestynyt *Tuomaskuonan arvo ja käytäntö maanviljelyksessä*. Kansanvalistajien, joiden vaikutuspiiriin Sunilakin kuului ja jollainen myös

1 Filip Saalastin päiväkirjoja (Filip Saalastin muistiinpanokalenterit 1893–1914) säilytetään Kansallisarkiston Oulun toimipisteessä ja niissä on useita merkintöjä Saalastin ja Sunilan kohtaamisista ja käymistä keskusteluista.

hänenä itsestäänkin tuli, ideologiaan kuului koulutuksen ja kansan sivistystason parantaminen. (Leino-Kaukiainen 2007, 420–438.)

Kansanopistojen taustalla oli ennen kaikkea grundtvigilainen näkemys pyrkimyksestä sellaiseen sivistykseen, joka johtaisi oman elämän hallintaan ja edistäisi aktiivista henkilökohtaista elämää ja kansalaistoimintaa. Kansansivistysaatteeseen ja sitä myötä myös kansanopistoihin vaikuttivat toki myös monet muut ajattelijat. Heihin kuului esimerkiksi saksalainen Johann Gottfried Herder, jonka itse asiassa katsotaan kehittäneen koko kansansivistyksen käsitteen. Kuten Seppo Niemelä on todennut Liisa Saariluomaa ja Pertti Karkamaa lainaten, Herder oli alhaalta nousevan demokraattisen hallitusmuodon kannattaja, jonka perusteena oli toimiva kansalaisyhteiskunta. (Niemelä 2011, 77.) Pyrkimys toimivaan kansalaisyhteiskuntaan oli myös suomalaisten kansanopistojen perimmäinen päämäärä. Tämän näkemyksen taustalla voi nähdä paideian. Paideia oli antiikin Kreikassa syntynyt käsite, joka piti sisällään ajatuksen kaikkia kansalaisia koskevasta kasvatuksesta, jossa tavoitteena oli ihminen, joka pystyisi toimimaan vapaana kansalaisena vertaistensa joukossa (Saari 2021, 35–37).

Kansanopistolaitoksessa Sunilakin aloitti elämänuransa, kun hänet vuonna 1898 agronomiksi valmistumisensa jälkeen palkattiin opettajaksi Kymenlaakson kansanopistoon, jonka perustamisen taustalla olivat vaikuttaneet paikalliset suomenmieliset vaikuttajat ja jonka johtajana toimi Juhani Alin – myöhempi senaattori Arajärvi. Kansanopistovuosinaan Sunila kirjoitti kansansivistyksen puolesta laajahkon kirjoituksen *Kansanopisto*-lehteen, jossa hän moitti monia sivistyshankkeita siitä, että oli päästy vain pintasivistykseen, mutta sellaisesta tosi-sivistyksestä, mitä kansan paras edellytti, oltiin vielä kovin kaukana. Tosisivistyksen myötä olisi mahdollista kohottaa ja korjata myös taloudellisia oloja. Valistustyö tuli Sunilasta kohdistaa nimenomaan nuoriin, sillä vanhat olivat liian itaria eivätkä luottaneet toisiinsa, ja se esti monessakin mielessä maamiesten aseman parantamiseen tähtäävän työn. Kirjoituksessa Sunila painotti, miten maalaisnuorison piti muistaa se, että heistä kasvatettiin sekä ihmisiä että maamiehiä ja emäntiä, ja hän vetosi etenkin Tanskan esimerkkiin. Siellä kansanopistot olivat kohottaneet kansan henkistä elämää, moraalialia ja työhalua, ja tämä vaikutti nimenomaan maatalviljelevään väestöön. Sunila korosti myös, että naiset on kasvatettava tasa-arvoisina miesten rinnalla, sillä vasta silloin saadaan eheä yhteiskunta. (Sunila 1900, 155–164.)

Samaan aikaan kansanopistolaitoksessa opettamisen ohella Sunila toimi myös maatalouden neuvontatehtävissä maanviljelysseuroissa, ensin Kymenlaaksossa ja sitten Hämeessä. Tämäkin oli osa sellaista kansansivistys ja -kasvatustyötä, jonka nähtiin vaikuttavan suoraan tavalliseen kansaan. Toki maatalouden asemaa oli pyritty parantamaan jo aikaisemmin, sillä maahan oli perustettu erilaisia talousseuroja 1700-luvulta alkaen. Vaikka esimerkiksi vuonna 1797 perustetussa Suomen talousseurassa oli korostettu säätyrajojen ylittämistä, talousseurat nähtiin ensi sijassa säätyläisten pyrintöinä, jotka toimivat valtiollan valvonnassa. Talousseurojen toiminnan ei siis nähty olevan tarpeeksi lähellä tavallista kansaa (Niemelä 1996, 44–77).

Säätyläisjohtoista toimintaa alettiin vieroksua varsinkin 1860-luvun katovuosien jälkeen, mutta jo vähän aiemmin esimerkiksi J. V. Snellman, joka oli hyvin kiinnostunut maataloudesta, oli kiinnittänyt huomiota siihen, miten maatalousasioissa valistustoimi oli retuperällä. Snellman oli todennut, että maatalous ei kyennyt tyydyttämään kaksinkertaistuneen väestön kasvaneita tarpeita, ei omassa palveluksessaan olevien eikä muissa elinkeinoissa työskentelevien. Tämän tilanteen korjaamiseksi tuli maan yleiset edut nähdä maatalouden etuina ja maatalouden edut maan yleisenä etuna. (Snellman 2004, 339–347.) Tämä snellmanilainen ajattelu vaikutti voimakkaasti Santeri Alkion ajatteluun ja sitä kautta eittämättä

myös Sunilan näkemyksiin. Tästä kertoo hyvin Sunilan kirje Hannes Gebhardille, jonka hän kirjoitti oltuaan muutaman viikon Hämeen läänin maanviljelysseuran sihteerinä vuonna 1904. Sunila piti seuran saavutuksia jossakin määrin vähäisinä ja kommentoi Gebhardille seuraa paikallisten mahtimiesten johtamaksi järjestelmäksi, joka oli tuottanut vähän tuloksia, ”muutamia kesänäyttelyitä päivällisine ja puheineen”²

Ulkomaisia vaikutteita

Sunilalle eheään ja tasa-arvoiseen yhteiskuntaan pyrkiminen näytti tulleen hyvin keskeiseksi tavoitteeksi. Yksi edellytys tähän pääsemiseksi oli mainittu sukupuolten tasa-arvoinen kasvatusta, mutta se vaati myös muuta. Esimerkkejä ja mallia Sunila lähti hakemaan ulkomailta, ensin alkuun Tanskasta, josta oli tullut Suomessakin eräänlainen esikuvamaa ja jonne muun muassa Sunilan ystävä ja keskustelukumppani Filip Saalasti oli tehnyt opintomatkan jo vuonna 1896. Sunila toteaa kirjoittamassaan matkakertomuksessa, että Tanskassa oli pyritty tekemään niin monesta maatyömiehestä kuin mahdollista maata omistavia täydellisillä valtiollisilla ja kunnallisilla oikeuksilla varustettuja kansalaisia. Tämä oli Sunilan mukaan yhdistänyt kansaa ja saattoi estää ryhmitystä pääoma vastaan työ.³ Nämä käsitykset Sunila saattoi suuremman yleisön tietoon kirjoittamassaan kirjasessa *Tanskan Huusmandi*, joka ilmestyi Kansanvalistusseuran kustantamana vuonna 1902. Tämän teoksen loppusanasessa Sunila totesi, miten ”maatyömiehelle on tarjottu suurempi kehityksen mahdollisuus, entisistä irtolaisista ja vuokramiehistä on syntynyt koko yhteiskunnan terweelle kehitykselle tärkeä luokka” (Sunila 1902, 57–58). Nämä Sunilan huomiot Tanskasta noteerasi muun muassa Santeri Alkio, joka kirjoitti nuorisoseurojen äänenkannattajassa *Pyrkijässä*, että suuri ansio Tanskan tilanteesta oli juuri kansanopistolaitoksella ja maamieskoululla (Alkio 1902, 166–171). Mainittakoon, että Hannes Gebhard oli Sunilan pyynnöstä tarkastanut tämän mainitun kirjasen käsikirjoituksen ja pitänyt siinä käsiteltyä aihetta tärkeänä.⁴

Tanskan lisäksi Sunila sai voimakkaita vaikutteita myös saksalaisilta taloustieteilijöiltä, etenkin niin kutsutun historiallisen koulukunnan tradition edustajilta, joita myös kateederosialisteiksi kutsuttiin. Sunilan oli tähän piiriin saattanut todennäköisesti Hannes Gebhard, joka oli opiskellut Saksassa vuosina 1893–1894 ja omaksunut uusia ajatuksia. Gebhard tuli matkan myötä vakuuttuneeksi siitä, että taloudelliset lait olivat tärkeämpiä kuin luonnonlait (Alanen 1964, 136). Samaan tulokseen pääsi myös Sunila, joka opiskeli 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Saksassa useampaankin otteeseen kuunnellen muiden muassa professorien Johannes Conradin, Adolph Wagnerin, Gustav Schmollerin ja Max Seringin luentoja.⁵

Nämä mainitut saksalaiset kansantaloustieteen historiallisen koulukunnan nuoremmat edustajat olivat aktiivisia Verein für Sozialpolitik-yhdistyksessä, joka oli perustettu vuonna

2 Sunila Gebhardille 15.11.1904, Kansio 13, Hannes Gebhardin kokoelma, KA

3 Kertomus Valtion apurahalla toimitetusta matkasta Maanviljelys-koetöiminnan ja Pikkuviljelyksen tutkimista varten Tanskassa ja Ruotsissa kesällä 1900. Maanviljelyshallitukselle laatinut J. E. Sunila. Kansio 108, Maataloushallituksen alaiset koulut ja opistot -arkisto 1, KA.

4 Sunila Gebhardille 8.7.1901 ja Sunila Gebhardille 17.7.1901, Kansio 13, Hannes Gebhardin kokoelma, KA.

5 Kertomus allekirjoittaneen tekemästä tutkimuksesta valtionagronomi Karl Johan Forsbergin toiminnasta kiertosuunnitelmien laatijana sekä näissä suunnitelmissa myöhemmin tapahtuneesta kehityksestä. Kansio 110, Maataloushallituksen alaiset koulut ja opistot -arkisto 1, KA.

1872 ja jonka tarkoituksena oli ajaa sosiaalisia reformeja ja siten lisätä Saksan yhtenäisyyttä. Marxilaista sosialismia yhdistys vieroksui. Mutta taloustieteen piti kuitenkin olla eettistä ja sen avulla piti pyrkiä reformeihin. (Eräsaari & Rahkonen 2005.) Nämä ideat ja ajatukset saivat osakseen vastakaikua myös Suomessa, jossa väestönkasvu aiheutti maatalousväestön rakennemuutosta, niin että torpparien ja tilattomien määrä kasvoi (Soikkanen 1981, 446). Varsinkin monet Suomalaisen puolueen edustajat vakuutuivat siitä, että suurimmat ongelmat Suomessa vallitsivat maaseudulla tilattoman väestön parissa. Gebhardin ohella muun muassa J. K. Paasikivi oli sitä mieltä, että maanviljelijäväestö muodosti kulmakiven rauhalliselle ja tasapainoiselle yhteiskuntakehitykselle. Myös Hannes Gebhard korosti pienviljelijäväestön toimivan tulevaisuudessa tasapainottavana tekijänä (Immonen 1989, 122–123). Maataviljelevästä väestöstä tuli kasvattaa sellainen yhteiskunnallista kehitystä dominoiva ja ohjaava voima, mutta se edellytti tilattoman väestön asioiden järjestämistä.

Sunilakin toimi opettajana ja virkamiehenä 1900-luvun kaksi ensimmäistä vuosikymmentä pyrkimyksenään toteuttaa niitä näkemyksiä ja ihanteita, joita hän oli omaksunut omilta oppi-isiltään. Eittävästi Sunilan ajatuksiin vaikutti myös hänen läheiset suhteensa moneen suomettarelaiseen poliitikkoon. Hannes Gebhardin ja Juhani Arajärven ohella näitä olivat muun muassa A. O. Kairamo ja H. G. Paloheimo, jotka kaikki kuuluivat myös Suomalaisen Puolueen agrariikomiteaan (Leino-Kaukiainen 1994, 82–87).

Yliopistouraa ja kansanvalistusta rintarinnan

Sunila ei vielä itse kokenut tarvetta osallistua puoluepolitiikkaan, vaan hän piti itseään mitä ilmeisimmin ensi sijassa opettajana ja katsoi, että pystyisi parhaiten toteuttamaan missiotaan akateemisesta positiosta käsin. Sunila lähtikin opiskelemaan maataloustieteitä tuolloiseen Keisarilliseen Aleksanterin Yliopistoon. Siellä Sunilan opettajina toimivat maanviljelystalouden ja maanviljelysopin professori Gösta Grotenfelt ja maanviljelyskemian professori Arthur Rindell, jotka olivat opettaneet häntä jo Mustialassa. Keskeisin opettaja Sunilalle oli jo aikaisemminkin mainittu maanviljelyksen taloustieteen ja tilastotieteen dosentti Hannes Gebhard. (Halonen 2008, 175–189, 514–518.)

Jos Gebhard oli vaikuttanut Sunilaan jo ennen yliopisto-opintoja, tämä vaikutus kasvoi entisestään Sunilan yliopistovuosina. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Sunilan tutkimus *Talosanvuokraolot Limingan kunnassa v. 1903* oli osa Gebhardin johtaman Tilattoman väestön alakomitean hanketta, jonka tarkoituksena oli selvittää maaseudun oloja. Näiden selvitysten pohjalta oli tarkoitus laatia parannusehdotuksia maaseudun yhteiskunnallisiin oloihin, eli lähinnä edistää oman maan hankkimista tilattomalle väestölle. Tutkimuksessaan, jonka Sunila teki kotipitäjässään Limingassa, hän totesi alueen maanvuokraoloissa olevan vielä paljon parantamisen varaa ja lopuksi hän vetosi saksalaisen kansantaloustieteilijän ja opettajansa Johannes Conradin lausuntoon:

Luonnollista ja toivottavaa on epäilemättä, että maanomistaja itse asuu turpeessaan, käyttää siihen kaiken harrastuksensa, kaiken rakkautensa, kiintyy siihen yhä lujemmin eikä työskentele ainoastaan itseänsä vaan etenkin tulevien polvien hyväksi. Tällainen psykologinen momentti on maanviljelyksessä paljon tärkeämpi [...], koska maan hyväksi tehty työ ei tuota niin pian hyötyä vaan suureksi osaksi tulee sen koko hyöty vasta pitemmän ajan kuluttua täydellisesti näkyviin. (Sunila 1908, 90–92.)

Tämän Sunilan noston on noteerannut myös Viljo Rasila väitöskirjassaan Suomen torppari-kysymys vuoteen 1909 (Rasila 1961, 220). Sunila osallistui omalta osaltaan keskusteluun maakysymyksestä. Opintojensa ja tutkimustensa myötä hän tuli myös yhä enemmän vakuuttuneeksi maanviljelystalouden merkittävydestä. Hän näki sen avulla voitavan parantaa maaseudun eläjien oloja. Tätä Sunilan näkemystä olivat varmasti vahvistaneet paitsi Gebhardin välittämät ajatukset myös hänen Saksaan ennen väitöskirjavaihettaan ja sen jälkeen tekemänsä opintomatkat.

Myös Sunilan väitöskirja, syyskuussa 1907 tarkastettu *Peltoviljelysjärjestelmät Hattulan kunnassa*, liittyy samaan yhteyteen. Nuoremmat sukupolvet piti kasvattaa uuteen ajatteluun ja uusiin järjestelmiin. Sunila perusteli tutkimusaihettaan sillä, että oli näytettävä, miten suureen taloudelliseen rappeutumiseen vanhojen, aikansa eläneiden peltoviljelyjärjestelmien seuraaminen voisi johtaa ja miten taas paikallisia näkökohtia silmällä pitäen sovellettu uusi järjestelmä voisi olla voimakas keino taloudellisen hyvinvoinnin luomisessa.⁶ Tämä oli eittämättä sitä tosisivistystä, jota Sunila oli peräänkuuluttanut jo *Kansanopisto*-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa seitsemän vuotta aikaisemmin. Mainittakoon, että Sunila oli ensimmäinen henkilö, joka suoritti niin kandidaatin kuin tohtorin tutkinnot nykyisen Helsingin yliopiston maa- ja metsätieteellisen tiedekunnan edeltäjässä, filosofisen tiedekunnan maanviljelys-taloudellisella osastolla. (Halonen 2008, 238).

Akateemisena opettajana ja tutkijana Sunila piti suurelle yleisölle suunnattua kansanvalistustyötä yhä erittäin tärkeänä. Kyseiseen työhön hän osallistui muun muassa kirjoittamalla artikkeleita vuosina 1905–1912 ilmestyneeseen *Oma Maa* -kirjasarjaan, 1900-luvun alun suurimpaan suomalaiseen tietokirjaprojektiin. *Oma Maa* oli alun perin Kansanvalistusseuran projekti, jonka tavoitteena oli rakentaa suomalaisten vahvaa yhteishenkeä ja olla samalla tavallisille lukijoille lukijaystävällinen tietokirjasarja suomenkielisen kansan henkiseksi kohottamiseksi (Karonen & Räihä 2014, 11–20).

Oma Maa -hankkeen ohella Sunila oli mukana myös muissa kansanvalistusprojekteissa kuten Kansalaisopintojen Johtokunnassa, jonka tarkoituksena oli suunnitella eri alojen valistuskursseja siten, että niitä voisivat esimerkiksi nuorisoseuralaiset opiskella opintopiireissä ja tenttiä Kansalaisopintojen Johtokunnan valtuuttamalle henkilölle. Tässä kansanvalistusprojektissa jouduttiin kuitenkin pettymään, sillä kenttään ei saatu välitöntä yhteyttä ja toiminta hiipui vähitellen. (Parjo 2003, 139.) Paremmiin onnistuneisiin kansanvalistusprojekteihin, joissa Sunila oli mukana, olivat *Pienviljelijän käsikirjan* ja *Maatalouskalenterin* julkaisemiset. Näiden julkaiseminen aloitettiin 1910-luvulla ja niistä ilmestyneet useat painokset levisivät laajalle (Mattsson 1937, 177).

Niin kuin Anja Heikkinen on osuvasti todennut, Suomessa pääsi vallalle Hannes Gebhardin näkemys siitä, että vaikka kansanopistot ja erilaiset valistusjärjestöt kohensivat maaseutuväestön sivistystasoa, niin lopulta taloudellinen yhteistoiminta olisi se väylä, jolla olisi syvempiä ja suurempia sivistyksellisiä vaikutuksia (Heikkinen 2014, 216–217). Tähän suuntaan kallistui vähitellen myös Sunila. Jo mainitut opintomatkat vaikuttivat: etenkin saksalainen maatalousekonomisti Friedrich Aereboe ja sveitsiläinen Zürichin Teknillisen korkeakoulun maatalousekonomian professori Ernst Laur saivat Sunilan vakuuttuneeksi siitä, että maanviljelyksen piti olla myös kannattavaa. Friedrich Aereboe oli maatalousekonomisti, johon Sunila oli tutustunut jo talvella 1908–1909. Aereboen käsitys maatalouden kannattavasta ylläpidosta oli sellainen, että pieneen pinta-alaan oli kohdistettava suhteellisen paljon työtä ja muuta tuotantopanosten käyttöä. Vain näin saatiin riittävä tilakohtainen tuotto.

6 Sunila 1907, Väitöskirjan esipuhe. Kyseistä esipuhetta ei ole varustettu sivunumeroin.

Aereboe teki Sunilaan ilmeisen suuren vaikutuksen, sillä vielä vuosia opiskeluidensa jälkeen Sunila suitsutti oppi-isäänsä *Maatalouteen* kirjoittamassaan artikkelissa. Sunilasta Aereboe oli vilkas, maatalouden ja isänmaansa menestykselle herkkä luonne, joka nautti isänmaassaan harvinaista arvontoa. Sunila myös peräsi Aereboen teosten suomentamista (Sunila 1921, 111–112).

Tieteelliseen tutkimukseen perustuvaan maatalouteen ja sen positiiviseen vaikutukseen alkoivat vedota myös muut aikakauden keskeiset vaikuttajat, kuten Maalaisliiton johtaja Santeri Alkio. Alkion mielestä vain elämäntavoiltaan ja moraaliltaan terveet kansat voisivat selvittää olemassaolon taistelusta ja sellaiseen voitaisiin päästä vain maaseutumaisen elämäntavan kautta. Alkio oli ihastunut ruotsalaisen C. M. Petersonin vuonna 1913 ilmestyneeseen kirjaan *Ugglehult*, jossa esiteltiin pientila, jossa harjoitettiin tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa maanviljelyä. (Holopainen 2019, 266). *Ugglehult* lienee ollut myös Sunilan lukulistalla, mutta akateemisena tutkijana hän vetosi kirjoituksissaan ja kannanotoissaan ennen kaikkea toisiin akateemisiin tutkijoihin. Taustansa vuoksi varsinkin saksankielisen maailman tutkijat olivat Sunilalle läheisiä. Esimerkiksi kirjassaan *Pienviljelys ja sen menestymismahdollisuudet Suomessa* Sunila totesi Max Seringin, joka oli aikakautensa johtavia kansantaloustieteilijöitä ja jonka oppilas Sunila itsekin oli, osoittaneen että missä suurviljelys oli vallalla, tilaton väestö yleensä tahtoi lähteä pois maaseudulta, mikä taas johti ongelmiin (Sunila 1918, 110–111). Sunila oli sitä mieltä, että mitä useampi pääsi maasta osalliseksi, niin sitä enemmän se johtaisi yhteistoimintaan mikä vaikuttaisi positiivisesti myös maanviljelijöiden henkiseen hyvinvointiin. Liian pieniä tiloja ei kuitenkaan saanut muodostaa, sillä ne olisivat kansantaloudelle turmiollisia ja voisivat tuottaa yhteiskunnalle vaarallista ainesta (Sunila 1918, 98–100).

Sunila tarkoitti pienviljelyksestä puhuessaan nimenomaan pieniä talonpoikaisia perheviljelmiä. Nämä perheviljelmät takasivat Sunilan ymmärryksen mukaan mahdollisimman monelle taloudellista ja henkistä hyvinvointia. Tämän pyrkimyksen toteuttaminen edellytti kuitenkin maataloudellista tutkimusta, eli tietoa siitä miten maatalous kannatti ja miten kannattavuus rakentui. Sunila vaikuttikin merkittävästi siihen, että Suomessa alettiin soveltaa liikelatoudellista näkökulmaa maatalouteen, ja hän julkaisi 1910-luvun kuluessa muun muassa teokset *Maatalousliikkeen hoito* (1911), *Maatalouskirjanpito* (1912), *Maatalouden liikeoppi* (1915) ja *Rahaliike maatalouden kannattavaisuustekijänä* (Mattsson 1937, 166–169; Vihola 2004, 207–209).

1890-luvulla Sunila vakuuttui kansansivistyksen tarpeellisuudesta ja ryhtyi toimimaan sen hyväksi. Sivistyksen tuli kohdistua ennen kaikkea maalla elävän väestön hyväksi – asuihan enemmistö Suomen kansasta maaseudulla ja toimi maataloudessa. Sivistys ei saanut olla mitään pintasivistystä, vaan kasvatuksen päämääränä piti olla, Sunilan sanoin, tosivivistys, joka kohottaisi myös taloudellisia oloja. Tämä edellytti maanviljelystaloudellisen näkökulman huomioon ottamista, sillä ilman sitä pienillä tiloilla ei olisi menestymisen mahdollisuuksia. Tästä Sunila vakuuttui 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Sivistynyt ja riittävän hyvin toimeen tuleva pienviljelijäväestö muodostaisi kulmakiven rauhalliselle ja tasapainoiselle yhteiskuntakehitykselle. Tähän suuntaan Sunila pyrki toimimaan niiden vaikutteiden ohjaamana, joita hän oli saanut opettajiltaan ja lähipiiriltään sekä opintomatkoiltaan. Sunilan kasvatusideaali korosti maatalouden merkitystä eheän ja rauhallisen yhteiskunnan takaajana ja se oli myös tavoite, johon Sunila pyrki toimiessaan politiikassa, niin kuin seuraavasta ilmenee.

Politiikassa kasvatusideaaleja toteuttamassa ja kansakuntaa ehyttämässä

Suomen itsenäistyttyä maan asema oli edelleen hyvin epävarma ja kansa jakaantunut katkeran sisällissodan jälkeen. Nähtiin, että kansakunnan olemassaolon edellytyksiä oli vahvistettava. Yhtenä keinona pidettiin torpparien vapauttamista, niin että heistä tehtäisiin itsenäisiä pienviljelijöitä. Tätä näkemystä oli ajettu jo vuosia, mutta vasta sisällissodan jälkeen kesällä 1918 päästiin lopulta antamaan kauan kaavailtu Torpparilaki, eli laki vuokra-alueiden lunastamisesta. Tässä tilanteessa Maalaisliittokin uudisti puolueohjelmaansa, jossa muun muassa vaadittiin talonpoikaisväestön aseman parantamista, sillä katsottiin, että vain talonpoikaisluokka takaisi kansakunnan olemassaolon. Puolueohjelmassa näkyi selvästi snellmanilainen ajatusmaailma, jonka Santeri Alkio oli omaksunut. Niin kuin Maalaisliiton historian kirjoittanut Juhani Mylly toteaa, ohjelman utopiana oli toisaalta demokraattinen kansanvaltio ja toisaalta agraarinen Suomi. (Mylly 1989, 114–117.)

Ajan näkemyksiin ja asetettuihin tavoitteisiin vaikutti myös yleinen henkinen ilmapiiri, joka vallitsi Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Eurooppa oli raunioina ja yhteiskunnassa riehui ankara luokkataistelu, joka ilmeni monina ongelmina. Useiden aikalaisten mielestä sotaan ja ongelmiin olivat johtaneet eliitin rappio ja sodan jälkeen taas uhkasi massojen kapina. (Valtonen 2018, 34–39.) Ehkä parhaiten tämä pessimismi näkyi Oswald Spenglerin vuosina 1918–1922 ilmestyneessä tunnetussa teoksessa *Länsimaiden perikato*, jossa hän ennusti silloisen kulttuurin tulleen tiensä päähän ja totesi viimeisen taistelun olevan rahan ja veren välinen taistelu (Spengler 2002 [1918, 1922], 454–460). Eräät ajattelijat, kuten englantilainen G. K. Chesterton, olivat kuitenkin sitä mieltä, että ongelmista päästäisiin omaksumalla uusi ajatustapa, joka ei olisi kapitalismia eikä sosialismia. Omistuksen keskittymisiä tuli purkaa – riippumatta siitä olivatko ne valtion tai suurpääoman luomia – ja piti pyrkiä luomaan mahdollisimman laajaa ja tasaista henkilökohtaista omistusta. Tätä yhteiskuntaoppia kutsuttiin distributismiksi, ja siinä korostettiin, että yhteiskunta on sitä parempi mitä enemmän ja tasaisemmin omistus jakaantuu kansalaisten kesken. Samoin korostettiin pienyritysten olemassaoloa sekä kotia ja perhettä yhteiskunnan perusyksikkönä. (Kuisma 2019, 29–30.)

Suomessa vastaavanlaiset ajatukset saivat kannatusta ja Jyväskylän seminaarin lehtori Väinö Kivilinna, joka oli myös maalaisliittolainen poliitikko, julkaisi vuonna 1922 kirjan *”Se kolmas”*. *Maalaisliiton keskinäisyydelle ja työlle perustuva talousjärjestelmä*, jossa ajatukset olivat hyvin samankaltaisia kuin distributismissa. Kivilinnan mukaan kolmannessa järjestelmässä oli pyrkimys rakentaa keskinäiset taloudelliset ja yhteiskunnalliset suhteet oikeuden ja kohtuuden perustalle, missä kaikilla olisi sama asema ja samat mahdollisuudet käyttää voimiaan ja kykyjään (Kivilinna 1922, 47–55). Parhaiten tähän kolmanteen talousjärjestelmään päästäisiin kasvattamalla maanomistajaluokkaa mahdollisimman suureksi, sillä talonpojat olivat hänestä osoittaneet olevansa kaikista asemaltaan riippumattomimpia ja nämä olivat myös maltillisen ”yhteiskunnallistuttamisen” toteuttajia (Kivilinna 1922, 77–83). Kivilinna katsoi suurkapitalismin olevan kuolemaan tuomittu järjestelmä, koska se perustui vääryydelle, joka johti uusiin vääryyksiin. Kolmannen tien piti päästä uudistamaan yhteiskuntaa, sillä muuten ”porvarismi” saisi vastaansa väkivaltaiset vastavoimansa ja aiheuttaisi sekasorron (Kivilinna 1922, 87–88). Sama asenne näkyi myös Santeri Alkion Maalaisliiton puoluekokouksessa huhtikuussa 1922 pitämässä puheessa:

Wapaustaistelu jatkuu täällä luokkataisteluna. Kansanluokat ja erilaiset kansantotawat taistelevat keskenään. Se on kansallisuutta hävittävää, sitä tuholla uhkaavaa taistelua. Mutta se voitetaan jos talonpojan valta vahvistuu ja selwiytyy suureen tehtävänsä niin, että se sowittavana elementtinä kykenee hillitsemään wasemmiston ja oikeiston wälisen luokkataistelun. Elämme kuohuvassa ajankohdassa. Taloudelliset ja waltaedut, aatteet ja katsantokannat kilpailevat walloittaen ihmisten mieliä, pannen heidät taistelemaan siitä, mikä on tärkeätä tahi oikeata. Jokaisen maalaisliittolaisen on astuttava tähän taisteluun itsensä kaswattajana. Me emme saa ottaa esimerkkiä suurkapitalisteilta tai sosialisteista. Emme saa ihannoita sellaista yhteiskuntaa jossa me saisimme nauttia ja mässätä toisten nähdessä nälkää. (Ilkka 5.4.1922.)

1920-luvun alussa oli olemassa sekä utopia että uhkakuva, joilla oli taustansa menneiden vuosien tapahtumissa. Nämä utopiat ja uhkakuvat vaikuttivat myös Maalaisliittoon ja niihin tavoitteisiin, joita se puolueena asetti. Tavoitteiden saavuttamiseksi ja vision toteuttamiseksi puolueen riveihin piti kuitenkin kiinnittää uutta väkeä, joka voisi toteuttaa tätä visiota. Tässä yhteydessä myös J. E. Sunila värvättiin mukaan politiikkaan ja hän nousi kansanedustajaksi vuoden 1922 vaaleissa. Jo aikaisemman perusteella voidaan todeta, että Sunilan omat näkemykset olivat sellaisia, että ne sopivat hyvin juuri 1920-luvun alun Maalaisliittoon. Epäilemättä hän itsekin koki, että itsenäistyneessä maassa omia näkemyksiään oli entistä tehokkaampaa ajaa myös politiikan kautta kuin virkamiehenä tai opettajana. Parhaiten Sunila näki tämän onnistuvan juuri Maalaisliiton riveissä, joka oli noussut jo vuoden 1919 vaaleissa eduskunnan suurimmaksi porvaripuolueeksi ja edusti maltillista sosiaalireformismia, jolla oli demokraattiset ihanteet (Mylly 1989, 105–118, 129–130).

Tämä Sunilan asenne näkyi jo siinä ensimmäisessä poliittisessa puheessaan, jonka hän piti Hämeenlinnassa huhtikuun lopussa 1922, ja jossa hän käsitteli maalaisväestön suhdetta puolueisiin. Sunilan mukaan oli ongelmallista, että monet oppineet henkilöt kavahtivat liittymistä Maalaisliittoon. Hänen mukaansa Maalaisliitto oli ainoa puolue, joka todella ajoi maatalouden etua ja näin myös koko yhteiskunnan etua. Sunilan mielestä ei ollut mikään häpeä liittyä puolueeseen, joka ajoi yhteiskunnallista uudistumista. (*Maakansa* 12.5.1922.) Samaa asiaa korosti myös Väinö Kivilinna samoihin aikoihin ilmestyneessä kirjassaan ”*Se kolmas*”, jossa todettiin olevan surullista, että enemmistö sivistyneistöstä oli vielä suurkapitalismin lumoissa. Kivilinnan mukaan kolmannen järjestelmän esitaistelijoina sivistyneistö eläisi parempaa elämää ja pääsisi parempaan kosketukseen kansan kanssa. (Kivilinna 1922, 84–86.) Toisessa puheessaan, jonka hän piti toukokuun lopussa 1922, Sunila puolestaan painotti maatalouden noususta olevan hyötyä kaikille – niin maataloustyöväelle kuin kuluttajillekin. Sunilan mukaan maatalouden nousu hävittäisi bolsevismin ja loisi uusia elämänarvoja (*Ilkka* 1.6.1922).

Sunilan näkemykset pienviljelyksen merkityksestä tulivat esiin myös monissa hänen lehtikirjoituksissaan. Esimerkiksi *Hämeen Maahan* kirjoittamassaan kirjoitussarjassa hän toi esiin, miten tutkimus oli osoittanut pienviljelyksen nostavan tuotannon usein korkeammalle tasolle kuin suur- tai keskikokoisen viljelyksen. Sunila korosti myös pienviljelyksen kansantaloudellista ja yhteiskunnallista etevämyyttä verrattuna muihin viljelysmuotoihin. Pienviljelämä tuotti Sunilan mukaan suuremman määrän elintarpeita alayksikköä kohti kuin suurviljely ja antoi näin toimeentulon useammalle. Näin pienviljelys vaikutti tasoittavasti yhteiskunnassa ja antoi myös mahdollisuuksia kyvykkäille henkilöille kohottaa varallisuuttaan. Sunila kuitenkin korosti, että liian pieniä tiloja ei saanut muodostaa, sillä tällaiset kää-

piöviljelmät eivät elättäisi ja ne olisivat kansantaloudellisesti turmiollisia. (Sunila 1922.) Kaiken kaikkiaan voi todeta Sunilan puheissa näkyneen hyvin hänen sveitsiläisen oppisänsä Ernst Laurin lausuma, jota oli Suomessakin lainattu *Maaseudun Tulevaisuudessa* joulukuussa 1918:

Lähdemme siitä ajatuksesta, että maatalouden ja lukuisan talonpoikaisluokan säilyttäminen ja vahvistaminen on kansakunnan menestymisen ensimmäinen ehto. Maanviljelys ei ole välttämätön ainoastaan elintarpeiden saannin ja sota-aikaisen kansanelätyksen vakiinnuttamisen vuoksi, ei ainoastaan kaupunkilais- ja teollisuuspiirien ruumiillisen kunnon parantamisen kannalta ja kansojen fyysisen ja henkisen voiman säilyttämiseksi, vaan meidän on vaadittava talonpoikaisluokan säilyttämistä myös senkin vuoksi, että se on paras kasvupaikka ihmisen sisäiselle elämälle. Me näemme sen vuoksi mahdollisimman lukuisan talonpoikaisluokan luomisessa valtion talouspolitiikan ensimmäisen päämäärän. (Maaseudun Tulevaisuus 7.12.1918.)

Poliitikkona Sunila puhui ja toimi koko ajan myös sangen voimakkaasti ammattiopetuksen puolesta. Sillä kuten on tullut jo esiin, ilman koulutusta ei pienviljelijällä ollut menestymisen mahdollisuuksia. Kansalaisia ei saanut kasvattaa pintasivistykseen vaan käytännöllisyyteen. Tämä Sunilan näkemys, jonka hän oli omaksunut jo varhain, tuli esille vahvasti muun muassa hänen Porissa Maataloustuottajien juhlilla kesäkuussa 1926 pitämässään laajassa puheessa, jonka hän oli otsikoinut ”Enemmän huomiota ammattiopetuksen puolesta”. Sunila totesi puheessaan, miten valtiollinen itsenäisyys vaati kansalta ja sen jäseniltä aivan toisenlaista taloudellista itsenäisyyttä kuin mitä aiemmin oli ollut vieraan vallan alaisuudessa. (Ks. esim. *Maaseudun Tulevaisuus* 22.6.1926.)

Sunila mukaan opiskelun tuli tapahtua elämää eikä koulua varten. Tämän tuli olla Sunilan mielestä tärkeimpänä ohjeena, kun opetusoloja järjestettiin. Hän olikin huolestunut siitä, miten suuren suosion oppikoulut olivat saaneet ammattikoulutuksen kustannuksella. Tämä johti Sunilan mukaan siihen, että ammattitaitoisia henkilöitä täytyi Suomeen tuoda jopa ulkomailta. Kaikkein voimakkaimmin Sunila peräänkuulutti puheessaan pienviljelijöille suunnatun maatalousopetuksen kehittämistä, sillä olihan suurin osa viljelijöistä juuri pienviljelijöitä ja pienviljelijöiden määrän lisäämiseen myös pyrittiin. (Ks. *Maaseudun Tulevaisuus* 22.6.1926.)

Sunilan puheessa voi nähdä selviä kaikuja hänen vanhan opettajansa Hannes Gebhardin ajattelusta. Gebhard oli jo vuonna 1901 julkaissut teoksen *Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta*. Kyseisessä teoksessa Gebhard käytti esimerkkinä Englantia, todeten että pienviljelijöiden kouluttamattomuus oli suurena syynä siihen, että nämä eivät olleet menestyneet vaan suurviljelys oli voittanut alaa. Tämä oli kuitenkin yhteiskunnallisesti ongelmalista. Tämän vuoksi Gebhard oli tiukasti sitä mieltä, että pienviljelijöiden ammattikasvatukseen tuli panostaa. (Gebhard 1901, 322–329.) 1920-luvulle tultaessa oli yleisestikin vahvistunut ajatus siitä, että joutilaisuus ja ammattitaidottomuus muodostivat yhteiskunnallisen häiriötekijän. Kasvatuspäämääränä oli istuttaa käytännöllisten taitojen ohella järjestelmällisyyttä, huolellisuutta ja taloudellisuutta. (Jauhiainen 2011, 116.)

Eittämättä Sunilalla oli mielessään myös Maalaisliiton patriarkan Santeri Alkion seitsemänosainen kirjoitussarja Maalaisliittolaisesta näkökulmasta, joka ilmestyi *Ilkka*-lehden palstoilla vuodenvaihteessa 1918–1919 ja myöhemmin vielä erillisenä kirjasena. Tässä kirjoitussarjassa Alkio korosti, miten Maalaisliitto oli levottomina vuosina pystynyt itsehillintään ja pysynyt parlamentaarisella tiellä (Alkio 1918a, 1). Tämän oli puolueen talonpoikai-

sen kannattajakunnan ansiota, ja sen vuoksi maanviljelyksestä piti Alkion mielestä kehittää elämänmuoto, jossa uuden ajan ihmisen nerokkuus ja toimeliaisuus suuntautuivat luoviin ja hermostoa vahvistaviin mahdollisuuksiin. Kirjoitussarjassaan Alkio vaati, että yhteiskunnan piti huolehtia siitä, että maaseudun sivistysolot järjestetään uudelleen niin, että joka kunnassa olisi talous- ja ammattikouluja. (Alkio 1918b, 2.)

Kansanvallan perusta oli Santeri Alkion mukaan talonpoikainen. Tämän hän katsoi johduttavan siitä, niin kuin Tuure Holopainenkin on todennut väitöskirjassaan, että agraarisella maaseudulla ei ollut teollisten tuotantovälineiden omistukseen perustuvaa luokkajakoa. Mutta jotta epäkansanvaltaisena pidetystä virkamiesvaltiosta päästäisiin todelliseen kansanvaltioon, oli kansan sivistyksellisiä valmiuksia kehitettävä. Vain näin voitaisiin saavuttaa todellinen kansanvaltio, joka perustuisi velvollisuudentuntoon ja oikeudentuntoon ja jossa toistensa tukemiseen perustuva oppi tuki ihmiskunnan kehitystä. Demokraattisen kansanvallan vastakohtaksi Alkio asetti sivistyneistön muodostaman virkamiesvallan. Yläluokat eivät siis saaneet jatkaa enää valta-asemansa itsekästä hyväksikäyttöä, sillä se uhkasi kansan eheyttä ja yhtenäisyyttä. (Holopainen 2019, 207–210.) Alkion mukaan politiikka, joka perustui tilapäisten voittojen tavoitteluun, petti aina lopulta viimeistään kansan tyytymättömyyden takia. Pitikin tavoitella yhteiskuntaa, josta tyytymättömyys oli poissa, mutta sen toteutuminen vaati ”inhimillistä ja yhteiskunnallista uudesta synnyttämistä. Vain sen avulla voidaan tasa-arvo toteuttaa, luokkataistelu lakkauttaa ja uusi Suomi luoda sellaiseksi, jossa suomalainen kansallisuus toteuttaa itsensä”. (Alkio 1918c, 2.)

Sunila jakoi nämä Alkion ajatukset. Tämä käy hyvin ilmi esimerkiksi Sunilan Maalaisliiton 20-vuotisjuhlakirjaan *Heräävä maaseutu II* kirjoittamasta artikkelista ”Maalaisliitto ja maatalous”, jossa hän korosti maatalouden olevan elinkeinona sellainen, että se kasvatti harjoittajassaan rauhallista ja kumouksellisuudelle vierasta mielialaa. Maatalous oli Sunilan mukaan myös sellainen elinkeino, jonka avulla tavallisen työmiehenkin oli mahdollista kohota itsenäiseen ja riippumattomaan asemaan. Tämän saavuttaminen edellytti kuitenkin monenlaisia toimenpiteitä, joista on jo mainittu osa, kuten pyrkimys ammattikasvatuksen aseman parantamiseen. Maatalouden hyväksi tehtävää työtä tuli Sunilan mukaan kansanvaltaistuttaa. Tähän tarvittiin Sunilan näkemyksen mukaan erillistä maatalouskorkeakoulua, joka vielä puuttui Suomesta. Sunila perusteli maatalouskorkeakoulun tarvetta sillä, että tavallisessa yliopistossa maatalousopetus jäi usein käytännölliselle elämälle vieraaksi, ja tämä ei voinut hänen mielestään olla korkeimman maatalousopetuksen tarkoitus. Sunilan mukaan ”korkeimmankaan maatalousopetuksen ja maataloustutkimuksen lopullisena tarkoituksena ei voi olla muu kuin maataloustuotannon kohottaminen ja maamiehen elinehtojen varmentaminen.” Sunila kuvasi Suomen jääneen auttamattomasti jälkeen yleisestä kehityksestä ja että vallitsevissa oloissa pystyvintä ainesta ei saatu maatalouden opiskelijoiksi kuin aivan nimeksi. (Sunila 1926, 38–42.)

Erillistä maatalouskorkeakoulua Suomeen ei koskaan perustettu. Mutta muuten monet Sunilan ajatuksista konkretisoituivat, ja jo ensimmäisellä maatalousministerikaudellaan hän sai lisättyä merkittävästi maatalousmäärärahoja vuosien 1923–1924 budjetteihin, joiden avulla muun muassa sitten edistettiin maataloudellisten oppilaitosten ja maamieskoulujen rakentamista, perustettiin uusia koeasemia ja tuettiin maanviljelysseuroja (Mylly 1989, 222–225). Myöhemmin Sunila vaikutti myös siihen, että Hyvinkäälle perustettiin pienviljelysneuvojaopisto, joka vihittiin käyttöön vuonna 1930 ja Järvenpäähän taas puolestaan kotitalousopettajaopisto (Ellilä 1957, 289–294). Nämä molemmat oppilaitokset olivat osa sitä projektia, jonka Sunila oli ottanut omakseen. Yleisestikin uskottiin varsinkin kotitalousneuvonnan olevan sellaista, jonka avulla erityisesti työläisnaiset saataisiin oppimaan hoitamaan kotejaan niin, että niistä tulisi hyvin hoidettuja ja niissä vallitsisi onnellinen per-

he-elämä, joka osaltaan poistaisi yhteiskunnallisia jännitteitä (Ollila 1993, 128–129). Kyseessä oli osa kansalaiskasvatusta. Edistämällä ja vahvistamalla pienviljelyksen ja kotitalouden opetusta katsottiin myös pienviljelijöiden ammattitaidon ja aseman vahvistuvan. Vakaan ja ammattitaitoisen pienviljelijän puolestaan katsottiin olevan kansanvaltaisen järjestelmän paras turva.

Maalaisliitossa suhtautuminen Sunilan innokkuuteen nostaa maatalousmäärärahoja oli kahtalaista. Tämä tuli ilmi syksyllä 1925 budjettineuvotteluiden yhteydessä. Tuolloin eräät maalaisliittolaiset, kuten Kyösti Kallio, pitivät Sunilan intoa liiallisena. Santeri Alkio puolestaan totesi tuolloin päiväkirjalleen, että ”jos ml. [Maalaisliitto] ei hallituksessa koskaan tee vaatimuksistaan totta, niin ml. lakkaa olemasta tarpeellinen. Te olette taistelurintamalla, jossa luodaan talonpoikaisyhteiskuntavaltaa porvarillisen sijaan!” (Alkio 2013 [1925], 411). Alkio piti tuossa vaiheessa tärkeänä, että varoja käytettiin talonpoikaisen yhteiskunnan rakentamiseen ja siihen, että ihmisiä pyrittiin kasvattamaan sellaisen yhteiskunnan jäseniksi.

Sunilan kasvatuskäytännön voi todeta pohjautuneen vahvasti sekä Santeri Alkion että Hannes Gebhardin näkemyksiin. Sunilan näkemykset myös kehittyivät vuosien varrella ulkomaille tehtyjen opintomatkojen myötä. Yhteistä kaikelle kuitenkin oli, että kapitalismin ja sosialismin välimaastosta pitäisi löytää se kolmas tie, jossa ihmisten tahdolla ja moraalisella kehityksellä saavutettaisiin yhteiskunnallisesti parempi tulevaisuus. Kaikki tämä heijastui myös Sunilan poliittisessa toiminnassa, jossa hän pyrki omalta osaltaan vaikuttamaan siihen, että kasvatuksen ja koulutuksen päämääränä olisi lopulta tuon kolmannen tien mukainen ihminen.

Pientilat ja talonpoikaisuus kansanvallan turvana

Sunilan päätavoitteena oli rakentaa Suomesta mahdollisimman tasa-arvoinen ja sisäisesti ehyt maa, jonka perustana olisi uudenaikainen talonpoikaistalous. Ei ole perusteetonta todeta, että Sunila oli kasvatuksellisissa ajatuksissaan aikansa ja ympäristönsä lapsi. Hän sai vaikutteita monilta eri tahoilta, niin kotimaisilta tasa-arvon edistäjiltä kuin useilta ulkomaisiltakin ajattelijoilta, ja ne kaikki heijastuivat hänen toimintaansa niin opettajana, virkamiehenä kuin poliitikkona. Kaiken taustalla oli ensinnäkin suomalaisuusaate, joka alkoi 1880-luvulta nationalisesta fennomaniasta muuttuen kohti sosiaalista fennomaniata, jossa sosiaalinen oikeudenmukaisuus oli entistä keskeisempää. Näitä aatteita, jotka hän omaksui ensin Oulun lyseossa ja sen jälkeen nuorisoseuratoiminnassa, hän ryhtyi sitten levittämään ensin kansanopiston opettajana ja maanviljelysseurojen toimihenkilönä.

Kun Sunila lähti yliopisto-opintoihin, hän päätyi osaksi Suomen osuustoiminnan isän Hannes Gebhardin ympärille muodostunutta ystävä- ja tuttavapiiriä. Lisää Sunilan ajattelua muokkasivat etenkin Tanskaan ja Saksaan tehdyt opintomatkat, joille hän oli lähtenyt juuri Hannes Gebhardin innoittamana. Näiden matkojen seurauksena hän omaksui lisää uusia näkemyksiä, jotka ohjasivat hänen toimintaansa. Tämä toiminta suuntautui ennen kaikkea maaseutuväestön hyväksi, sillä tuolloin koettiin, että teollisuus ei kyennyt sitomaan sitä maaseudun irtainta väestöä, jonka heikko asema nähtiin suurimmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Tämän vuoksi maanomistusoloja ja maatalouden asemaa tuli kehittää. Ennen ensimmäistä maailmansotaa ja Suomen itsenäistymistä tämä toiminta tapahtui Sunilan osalta ennen kaikkea opettajan ja virkamiehen positioista käsin.

Suomen itsenäistyttyä ja varsinkin torpparivapautuksen myötä tilanne muuttui hieman. Peruskysymykset, eli äänioikeusuudistus ja maareformi, oli saatu toteutettua ja maahan oli muodostettu suuri määrä itsenäisiä pientiloja, joiden omistajilla oli täydet valtiolliset oikeudet. Mutta näiden toimenpiteiden ei katsottu riittävän pitemmän päälle. Pientilojen muodostamisen jälkeen oli vuorossa seuraava projekti, jossa uudet itsenäiset talonpojat piti pyrkiä kouluttamaan niin, että he myös pystyisivät tulemaan toimeen tiloillaan. Tämä nähtiin täysin mahdolliseksi, mutta se edellytti sitä, että maatalouden koulutusjärjestelmä rakennettiin palvelemaan ennen kaikkea pienviljelijöitä ja heidän tarpeitaan. Tämän katsottiin olevan maatalouden kansanvaltaistuttamista. Maatalouden kansanvaltaistuttaminen oli hyvin oleellista, sillä Suomi oli agraarimaa, ja varsinkin ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän valtakumouksen jälkeisissä oloissa nimenomaan itsenäisen talonpojan katsottiin olevan demokratian varmin turva.

Vaikka tämän tutkimuksen tarkasteluun ei kuulukaan Sunilan edustaman maatalousväen valistustoiminnan vaikuttavuuden arvioiminen, voidaan tässä todeta onnistutun suhteellisen hyvin. Vaikka pientiloilla oli omat ongelmansa, maatalouden tuotto kasvoi huomattavasti, ja se paransi merkittävästi maanviljelijäväestön asemaa. Voikin perustellusti yhtyä Heikki Ylikankaan toteamukseen siitä, että suomalaisen kansanvallan pelasti maan maatalouden pientilavaltaisuus (Ylikangas 2009, 241–242). Pientilojen myötä suuresta osasta kansaa tehtiin omistavaa luokkaa, jossa eriarvoisuus oli mahdollisimman pientä. Ylipäätään pienet yksiköt – olivat ne sitten taloudellisia, hallinnollisia tai vapaan kansalaistoiminnan alan yksikköjä – olivat ilmausta maaseudun lisääntyvästä aineellisesta ja henkisestä iskukyvyystä, jossa ympäristö koettiin sosiaalisesti suhteellisen turvalliseksi ja yhteisöllisesti miellyttäväksi kokonaisuudeksi (Ylikangas 1990, 232–234). Tähän kehitykseen vaikutti toiminnallaan omalta osaltaan myös J. E. Sunila, joka oli ensin kannattamassa ja ajamassa pientilojen muodostamista ja sitten rakentamassa koulutus- ja kasvatusjärjestelmää, joka oli suunnattu ennen kaikkea pienviljelijöitä silmällä pitäen.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Hannes Gebhardin kokoelma

Maataloushallituksen arkisto

Maataloushallituksen alaiset koulut ja opistot -arkisto 1

Kansallisarkisto, Oulu (KA)

Filip Saalastin arkisto

Sanomalehdet

(ei kirjoittajaa) Vuosijuhlansa vietti Limingan nuorisoseura. *Louhi* 22.6.1894.

(ei kirjoittajaa) *Maaseudun Tulevaisuus* 7.12.1918.

(ei kirjoittajaa) Maalaisliiton puoluekokous Helsingissä. *Ilkka* 5.4.1922.

(ei kirjoittajaa) Maalaisväestön suhde puolueisiin. J. E. Sunilan esitelmästä. *Maakansa* 12.5.1922.

(ei kirjoittajaa) Etelä-Hämeestä. *Ilkka* 1.6.1922.

(ei kirjoittajaa) Maataloustuottajain kesäkokoukset ja –juhlat Porissa muodostuivat todella suurenmoisiksi. *Maaseudun Tulevaisuus* 22.6.1926.

Aikalaiskirjallisuus

Alkio, Santeri 1902. Renkimiehen tulevaisuus palstatilallisena. *Pyrkijä* N:o 6, 166–171.

Alkio, Santeri 1918a. Maalaisliittolaisesta näkökulmasta. 1. Mistä se johtui? *Ilkka* 231/1918, 1.

Alkio, Santeri 1918b. Maalaisliittolaisesta näkökulmasta. 5. Maaseudun sivistysolojen uudistus. *Ilkka* 234/1918, 2.

Alkio, Santeri 1918c. Maalaisliittolaisesta näkökulmasta 6. Maalaisliittolaisuuden ja sosiaalidemokratian kilpailu. *Ilkka* 237/1918, 2.

Alkio, Santeri 2013 [1925]. *Patriarkka. Santeri Alkion päiväkirjat 1921–1930*. Helsinki: Edita.

Gebhard, Hannes 1901. *Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta muutamissa Euroopan maissa. Erityisesti silmällä pitäen kysymystä maan hankkimisesta tilattomalle väestölle*. Keisarillisen senaatin kirjapaino.

Kivilinna, Väinö 1922. ”Se kolmas”. *Maalaisliiton keskinäisyydelle ja työlle perustuva talousjärjestelmä. Muutamia hahmopiirteitä*. Jyväskylä: O.y. Saarijärven Paavo.

Sunila, J. E. 1900. Maalaisnuorison kasvatus. *Kansanopisto* N:o 11–12, 155–164.

Sunila, J. E. 1902. *Tanskan huusmandi*. Kansanvalistus-seuran toimituksia 123. Helsinki: Kansanvalistus-seura.

Sunila, J. E. 1907. *Peltoviljelysjärjestelmät Hattulan kunnassa*. Maanviljelystaloudellinen tutkimus. Hämeenlinna: Hämeenlinnan uusi kirjapaino.

Sunila, J. E. 1908. Talonosanvuokraolot Limingan kunnassa v. 1903. Teoksessa *Taloustieteellisiä tutkimuksia VI*. Helsinki: Kansantaloudellinen yhdistys.

Sunila, J. E. 1918. *Pienviljelys ja sen menestymismahdollisuudet Suomessa*. Porvoo: WSOY.

Sunila, J. E. 1921. Friedrich Aereboe. Uranuurtaja maatalouden alalla. *Maatalous* N:o 7, 111–112.

Sunila, J. E. 1922. Pienviljelyksen ja tilasuuruuden merkitys. *Hämeen Maa* N:o 11/1922, 1–2.

Sunila, J. E. 1926. Maalaisliitto ja maatalous. Teoksessa *Herävä maaseutu II. Maalaisliiton 20-vuotisjuhlakirja*. Vaasa: Maalaisliiton Keskushallinto, 38–46.

Yrjö-Koskinen, G. Z. 1868. Yhteiskunnallisia mietteitä. *Kansanopistot Tanskassa. Kirjallisen kuukauslehti* N:o 12, 309–317.

Kirjallisuus

Alanen, Aulis J. 1964. *Hannes Gebhard*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Ellilä, K. J. 1957. *Maatalouspolitiikkamme. Maatalouspolitiikan ja maatalouden edistämistyön vaiheita 1900-luvulla*. Agronomien yhdistyksen julkaisuja N:o 57. Helsinki: Pellervo-Seura.

Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo 2005. Johdanto. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.), *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen*. Helsinki: Gaudeamus, 11–55.

- Halonen, Tero 2008. *Maasta ja puusta pidemmälle. Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan historia. I osa: Hyödyn aikakaudesta vuoteen 1945*. Helsinki: Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellinen tiedekunta.
- Heikkinen, Anja 2014. Ammattikasvatuksen veliverkosto valistuksen ja vaurastumisen tiellä. Teoksessa Kantasalmi, Kari & Nest, Mauri (toim.), *Valistajia, sivistäjiä, poliitikkoja ja asiantuntijoita. Näkökulmia aikuiskasvatuksen kentän vaikuttajiin*. Tampere: Tampere University Press, 208–232.
- Holopainen, Tuure 2019. *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Santeri Alkion maailmankatsomus hänen tuotantonsa ilmentämänä*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 171. Oulu: Oulun yliopisto.
- Immonen, Hannu 1989. Maalaiskysymys. Teoksessa Polvinen, Tuomo & Heikkilä, Hannu & Immonen, Hannu, J. K. Paasikivi. *Valtiomiehen elämäntyö I 1870–1918*. Juva: WSOY, 120–128.
- Jauhiainen, Annukka 2011. Työläis- ja maalaisnuorison pidentyvä koulutie. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 111–119.
- Karjalainen, Erkki 1984. Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. Espoo: Weilin+Göös.
- Karonen, Petri & Räihä, Antti 2014. Oma Maa –kirjasarja ja instituutioiden historia. Teoksessa Karonen, Petri & Räihä, Antti (toim.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: Suomalainen historiakuva Oma maa -kirjasarjassa 1900–1960*. Historiallisia tutkimuksia 267. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–28.
- Kuisma, Juha 2019. *Keskustalaisuudesta*. Helsinki: Maahenki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1994. Suomalainen Puolue 1905–1918. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Uino, Ari, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Helsinki: Suomen Kansalliskirja, 11–254.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007. Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen Aikakauskirja* 105 (4), 420–438.
- Marjomäki, Ville 2005. Moniarvoisen yhteiskunnan sivistysliike. Teoksessa Virtanen, Sari & Marjomäki, Ville (toim.), *Kansanopistokirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 13–27.
- Mattsson, Sigurd 1937. J. E. Sunila. Teoksessa Mattsson, Sigurd (toim.), *Suomen maatalouden merkkimiehiä*. Porvoo: WSOY, 165–178.
- Mylly, Juhani 1989. *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Niemelä, Jari 1996. *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura ja Maaseutukeskusten Liitto.
- Niemelä, Seppo 2011. *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. Snellman-instituutin A-sarja 25/2011. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Snellman-instituutti.
- Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Parjo, Oili 2003. *Koti on kansan sydän. Kotikasvatustyöskentelyn perustaminen ja toiminta 1907–1917*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 190. Helsinki: Yliopistopaino.

- Rasila, Viljo 1961. *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saari, Antti 2021. *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Snellman, Johan Vilhelm 2004. *Kootut teokset 17*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Soikkanen, Hannu 1981. Vanha ja uusi yhteiskunta. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö & Schybergson, Per & Soikkanen Hannu (toim.), *När samhället förändras – Kun yhteiskunta muuttuu*. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 433–453.
- Spengler, Oswald 2002 [1918, 1922]. *Länsimaiden perikato. Maailmanhistorian morfologian äärioviivoja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Vahtola, Jouko 1977. Limingan ja liminkalaisten historiaa. Teoksessa Korte, Seija (toim.), *Liminka 1477–1977*. Liminka: Limingan kunta ja seurakunta, 77–306.
- Valtonen, Pekka 2018. *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vihola, Teppo 2004. Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 135–216.
- Virkkunen, Paavo 1953. *Kahden sataluvun vaiheilta. Elettyä ja ajateltua*. Helsinki: Otava.
- Ylikangas, Heikki 1990. *Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 2009. *Suomen historian solmukohdat*. Juva: WSOY.

FM Tuomas Rantala on tohtorikoulutettava Turun yliopistosta, jossa hän valmistee poliittisen historian väitöskirjaa pääministeri J. E. Sunilasta (1875–1936).